

ЦИВІЛЬНІ КОДЕКСИ «ПАСІОНАРНОГО» ТИПУ: ЄВРОПЕЙСЬКІ ПРОТОТИПИ

В умовах активної законотворчості, особливо тієї, що має місце при радикальних змінах в політичній, економічній, соціальній, культурній сферах життя суспільства, особливого значення набуває системний підхід до визначення кола законодавчих актів, які мають бути створені, їх сутності, призначення, спрямованості тощо. Відтак постає питання про те, яким вимогам мають відповідати основоположні акти кодифікації законодавства (основи, кодекси тощо), і передусім ті, що містять норми, які стосуються визначення статусу людини та захисту її прав, встановлення економічних засад життєдіяльності суспільного організму, забезпечення функціонування цивільного обігу тощо.

Раніше я вже мав нагоду висловити та у загальному вигляді обґрунтувати тезу про доцільність розрізнення двох типів кодифікованих актів (зокрема, цивільних кодексів) — «пасіонарного» та «підсумкового» (зараз мені здається, що точніше буде іменувати їх «ортодоксальними»). Оскільки ця проблема на той час не слугувала предметом спеціального дослідження, зазначені категорії були охарактеризовані лише із врахуванням їх найбільш характерних рис.

Проте кодифікаційні процеси, котрі відбуваються і в нашій державі, і в інших країнах, дають додаткові підстави для роздумів щодо мети, засад та методології правотворчості, значення врахування названих чинників, їхнього взаємного впливу тощо. Зазначені обставини змушують знову звернутися до розгляду питання стосовно методологічного підґрунтя таких важливих кодифікованих актів, як цивільні кодекси.

Отже, передусім виходимо з того, що кодекси можуть бути за своїм характером та значенням двох основних видів — «пасіонарними» та «ортодоксальними».

У випадку створення «пасіонарного» кодексу має місце не тільки, і навіть не стільки узагальнення, систематизація та узгодження вже накопиченого законодавчого матеріалу зі змінами і доповненнями до нього тощо, скільки створення кодифікованого акта на принципово новій або значно оновленій порівняно з тією, що існувала раніше у цій державі, у цьому суспільстві, концепції права. Такі кодекси вносять істотні зміни у рівень регулювання суспільних відносин, переводячи його у нову якість, внаслідок чого впливають на суспільні відносини, які регулюють. Нерідко вони можуть слугувати взірцем (і слугують таким) для правотворчості у інших державах, надихаючи розробників на нові рішення (а іноді на прямі запозичення). Враховуючи зазначене, доцільно спеціально розглянути витоки «пасіонарних» кодексів з метою встановлення придатності застосування цього поняття стосовно Цивільного кодексу України.

Звертаючись до цих питань, варто зробити попереднє зауваження, яке має методологічне значення. Суть його полягає в тому, що пошук генезису таких кодексів, на мою думку, слід починати не раніше від Нового часу, котрий став

добою кодифікацій, передусім, у галузі цивільного законодавства [1]. Що стосується тих актів кодифікації, що створювалися раніше і мали назву «Кодекс» (наприклад, Кодекс Юстиніана тощо), то за своєю сутністю вони були не кодексами у сучасному розумінні, а систематизованими збірниками законів. Саме тому пошук прототипів «пасіонарних» кодексів і почнемо від XVIII-XIX ст., коли у Європі почався активний процес створення останніх.

Яскравим прикладом «пасіонарного» кодексу з точки зору оцінки втілення його концепції у правове життя може слугувати Французький цивільний кодекс 1804 р. (Кодекс Наполеона), що був результатом виконання однієї з найбільш важливих програмних вимог революції — створення уніфікованого цивільного права.

Передумовами його прийняття були прихід до влади Наполеона та проголошення його 29 липня 1802 р. довічним консулом, суттєві зміни політичної та економічної ситуації у Франції на краще. Стабілізація політичного та громадського життя, бурхливий розвиток економіки та торгівлі робили ще більш нагальним створення єдиного кодифікованого акта, що мав замінити розрізнені акти цивільного законодавства.

Завдяки авторитету та організаційним зусиллям Наполеона Кодекс був прийнятий по титулах з березня 1803 р. по березень 1804 р., а 21 березня 1804 р. був виданий закон, що остаточно об'єднав усі ці частини в один «Цивільний кодекс французів».

Про те, яке велике значення Наполеон надавав Цивільному кодексу, можна судити з слів, продиктованих ним Шарлю де Монтолону у вигнанні на острові Святої Олени: «Моя правдива слава полягає не в тому, що я виграв сорок битв; Ватерлоо затьмарить у пам'яті нащадків інші перемоги... Але що не забудеться ніколи і буде жити вічно, так це мій Цивільний кодекс» [2, с. 140]. Саме з врахуванням настільки значної ролі Наполеона Бонапарта у створенні Кодексу цей законодавчий акт має також другу офіційну назву «Кодекс Наполеона».

Характеризуючи французький Цивільний кодекс, важко обійтися без цитування Ф. Енгельса, який вдало наголосив на сутності Кодексу. Він писав: «...революція назавжди порвала з традиціями минулого, знищила останні сліди феодалізму та в Code civile майстерно пристосувала до сучасних капіталістичних умов старе римське право — це майже довершений вираз юридичних відносин, що відповідають тій сходінці економічного розвитку, яку Маркс називає товарним виробництвом, — в такому ступені майстерним, що цей революційний кодекс законів ще й зараз у всіх інших країнах, не виключаючи й Англії, служить взірцем при реформах в області права власності» [3, с. 312].

В наведеній цитаті містяться не тільки компліменти на адресу французьких законодавців, але й підкреслена одна з істотних особливостей Кодексу Наполеона — ретельне врегулювання відносин приватної власності.

Крім неї, до суттєвих рис французького Кодексу варто віднести закріплення в ньому низки принципів правового становища приватної особи, ретельне регулювання майнових відносин між власниками, високу законодавчу техніку та ін. До числа найважливіших принципів приватного права, закріплених у

Кодексі, слід віднести: формальну рівність громадян перед законом (виняток з цього загального правила складало правове положення заміжніх жінок), необмежене право приватної власності та усебічний його захист, свободу договорів, закріплення вимог справедливості у правових відносинах.

Кодексу Наполеона властива висока законодавча техніка: матеріал викладено послідовно та логічно; мова проста та ясна (Стендаль, як доносить поголоска, вважав за необхідне читати Цивільний кодекс французів для поліпшення свого стилю), норми, як правило, невеликі за обсягом і містять ясне визначення або вказівку; в той же час немає надлишку казуїстичних рішень.

«Пасіонарним» за типом є також Австрійський цивільний кодекс 1807 р., який був одним з перших відгуків на потреби суспільства Нового часу після кластеру європейських революцій, так само як був своєрідним аналогом Кодексу Наполеона.

Концепція, покладена в його основу, просякнута ідеями природного права та ідеалами доби Просвіти. Їй властива та сама переконаність у тім, що звичаєве право, багато в чому застаріле, роздроблене і незрозуміле, могло б бути замінено всеосяжним кодексом, освяченим авторитетом державної влади, логічним, продуманим і таким, що має просту структуру та зрозумілі і справедливі норми.

Робота над проектом Цивільного кодексу почалася ще в середині XVIII ст. Саме тоді імператриця Марія-Терезія починає корінну реформу керування Австрією, з метою об'єднати усі спадкоємні володіння у державу сучасного типу. Значною перешкодою цим планам були несхожість і запутаність права різних частин австрійської монархії.

З огляду на це у 1753 р. імператриця доручила розробку Цивільного кодексу спеціальній комісії, якій належало при створенні кодексу обмежитися лише приватним правом, не торкатися по можливості чинного права, а право провінцій, наскільки дозволяють умови, узгоджувати одне з одним і при цьому залучати звичаєве право та кращих тлумачів його, так само, як і право інших держав, і при цьому постійно звертатися до загальних принципів права розуму для внесення необхідних виправлень і доповнень.

У 1766 р. комісія розробила проект, який було названо Кодексом Терезії (Codex Theresianus). Але Держрада Австрії його розкритикувала за те, що він був громіздким і схожим на підручник.

Імператриця погодилася з критикою і у 1772 р. розпорядилася переробити проект на таких засадах: 1. Закон не слід плутати з підручником. Усе, що чуже мові законодавця, а виголошується з університетської кафедри: визначення, класифікація тощо, — необхідно з кодексу усунути. 2. Усе варто зробити максимально коротким, але без шкоди для ясності... всі особливі випадки виключити або зробити можливим їхнє регулювання за допомогою загальних принципів. 3. Варто ретельно уникати будь-яких двозначностей і неточностей. Але й у тім, що стосується точності, слід дотримуватися міри і не використовувати її як привід для непотрібних повторень і пояснень у тих випадках, коли розумна людина і без них зможе в усьому розібратися. 4. Закони не варто надто

прив'язувати до римського права. Їхньою основою завжди мають бути принципи природної справедливості [4, с. 243].

Автори проекту, звісно, врахували критику і внесли відповідні зміни. У 1787 р. його доопрацьована перша частина була введена у дію імператором Йосипом II під назвою «Кодекс Йосипа».

Робота з переробки інших частин кодексу Терезії була продовжена вже при Леопольді II. Він скликав у 1790 р. нову комісію під головуванням Мартіні, котрий був викладачем природного права у Віденському університеті і одночасно керівником імператорської юридичної служби. Проект Мартіні у 1801 р. був переданий із зауваженнями для остаточної доробки новій комісії, де провідну роль відігравав Франц фон Целлер, котрий викладав у Віденському університеті.

У 1808 р. комісія подала остаточний варіант проекту Цивільного кодексу імператору Францу I. В обґрунтуванні, підготованому Целлером, зазначалося: «Закон ґрунтується на загальних і вічних принципах розуму і справедливості... Тому більшість норм цивільних кодексів цивілізованих народів співпадають. І стає зрозумілим, чому для європейських держав старе римське право настільки довго служило основним джерелом рішення спірних питань. Але зараз настав час, коли кожній державі потрібні власні закони, що відповідають її особливим умовам... Клімат, їжа, торгівля, традиційні форми спілкування, прямоти і скритності характеру жителів — усе це справляє вплив на норми, що регулюють різні види правових угод, заповіти, договори, гарантії і права на відшкодування збитку» [4, с. 244-245].

Оскільки Целлер був прихильником природного права і філософії Просвіти, то вбачав у розумі основне джерело усього права. Але, разом із тим, він мав тверезий і практичний розум, і це допомогло йому вберегти закон від занадто теоретичних і далеких від життя постулатів природно-правової доктрини. Таким чином, природне право послужило авторам кодексу дороговказом у хаосі більшою частиною застарілого звичаєвого права окремих провінцій. Воно вплинуло також на структуру і формулювання закону, а в деяких випадках додало йому навіть типовий для природного права програмний характер. Але, з іншого боку, Кодексу було не властиве далеке від дійсності доктринерство. Разом із тим у ньому було закріплено багато інститутів звичаєвого і провінційного права, що відповідали духу часу і які, на думку авторів Кодексу, доцільно було зберегти.

Так само як Кодекс Наполеона, Австрійський цивільний кодекс 1811 р. вдало сполучив потреби своєї доби у поєднанні критичного раціоналізму зі здоровим глуздом традиційних цінностей.

Звісно, Цивільний кодекс, просякнутий ідеями доби Просвіти про рівність людей, про звільнення особистості від опіки держави, про економічну свободу, після набрання чинності вступив у суперечність із соціальною структурою австрійського суспільства.

За своїм духом Австрійський цивільний кодекс значно випереджав настрої і правосвідомість правлячої верхівки та соціальні умови авторитарної і абсолютистської Австрії. І це був той випадок, коли прогресивність законодавчого

акта, його невідповідність загальному рівню розвитку культури перешкождали впровадженню його положень у життя.

Поворотним пунктом у долі Кодексу став 1848 р., коли внаслідок революції відбулося скасування кріпосної залежності. Нові ідеї, пов'язані зі свободою слова, думки, економічною свободою, політичною участю буржуазії в керуванні державою відповідно впливали і на правосвідомість населення, підвищуючи «вितребуваність» Цивільного кодексу і впливаючи на його зміст.

В міру того як поступово мінялися аграрні відносини, підсилювалася індустріалізація, країна ставала усе більш відкритою для міжнародної торгівлі і нових форм капіталістичного господарювання, Австрійський цивільний кодекс завдяки закріпленню в ньому принципам свободи індивіда починає у 1870–1880 рр. усе більше відповідати потребам реального соціального та економічного життя Австрії [5, с. 250–257].

Австрійський цивільний кодекс містить усього 1502 параграфи. Це значно менше (майже на 1 тис.), ніж у Кодексі Наполеона чи у BGB, і майже на 200 статей менше, ніж у ЦК України. Ця стислість, якої прагнули не стільки автори, як критики Кодексу, була досягнута ціною багатьох прогалин у тексті, що покладає тягар відповідальності за вирішення казуїстичних питань на судову практику.

Структурою Кодекс нагадує систему інституцій Гая: після короткого вступу слідує три частини, що регулюють правове становище особи, речові права і положення, загальні для особистих прав і речового права.

У вступі принципово важливим є § 7, де містяться положення щодо подолання прогалин у законі. Згідно з ними, суддя зобов'язаний, якщо ні буква, ні дух закону не дають рішення проблеми, звернутися до подібних випадків, у яких закон дає визначені рішення, а також до принципів інших законів, споріднених з даним. Якщо й у цьому випадку залишаються сумніви, то суддя мав, «ретельно зваживши всі обставини, вирішувати проблему на основі принципів природного права».

Перша частина Кодексу «Про правове становище особистості» містить підрозділ I «Права, що стосуються особистих якостей чи відносин» (норми про правоздатність, про охорону прав недоумкуватих, про статус юридичних осіб, про статус іноземців, а також норми міжнародного приватного права). У другому підрозділі йдеться про сімейне право. Третій і четвертий — присвячені правовому становищу дітей та опіці.

Друга частина — найбільша за обсягом — називається «Про речове право».

У її першому підрозділі розглядаються права на речі, до яких належать посідання, право власності, застава, обмеження, пов'язані з реалізацією речових прав, і спадкове право. У другому — містяться норми, що регулюють відносини між власниками з приводу речей і «за допомогою яких одна особа може зобов'язати іншу особу до виконання якихось дій». Після загальних норм договірного права йдуть норми, що регулюють окремі види договорів: дарування, збереження, кредитування, позики, купівлі-продажу та ін. Ними ж регулюються і майнові відносини подружжя.

На регулювання відносин, що виникають внаслідок заподіяння шкоди, помітний вплив справили ідеї природного права. Визначальним тут є принцип генерального делікту, закріплений у § 1295, котрий встановлює, що: «Особа, яка зазнала збитку, має право вимагати відшкодування цього збитку від того, хто винен у його виникненні». Звідси випливає, що відповідальність за Австрійським кодексом настає лише на засадах вини.

У третій частині Кодексу йдеться «про норми, що застосовуються одночасно для регулювання як правового становища осіб, так і речового права» (норми про позовну та набувальну давність, гарантії прав, правонаступництво, припинення, безпідставне збагачення тощо).

Незважаючи на загальні тенденції до оновлення законодавства Австрійський цивільний кодекс і наприкінці XX ст. зберігав концепцію і своє значення [6, с. 103-106].

Разом із тим, попри усі переваги Австрійський цивільний кодекс не мав значного впливу за межами Австрії. Причину, я думаю, варто шукати в тому, що Європа ще не була готова сприйняти природно-правову концепцію доповнену досягненнями Римського права, що стала підмурком Австрійського кодексу [5, с. 250-257].

«Пасіонарними» за характером і спрямованістю слід визнати також кодифіковані акти цивільного законодавства Швейцарії, де ідея кодифікації набула поширення під впливом французької революції та Просвіти ще наприкінці XVIII ст. Після того як конфедерація була окупована Францією у 1798 р. і на її території виникла недовговічна унітарна держава — Республіка Гельвеція ідея кодифікації приватного права набула ще більшої популярності.

Незабаром після падіння Наполеона Швейцарія відродилася як союз відносно самостійних кантонів. Але ідея доби Просвіти щодо кодифікації приватного права збереглася, щоправда, уже на кантональному рівні. Це привело до того, що протягом XIX ст. всі кантони поступово прийняли власні цивільні кодекси. Для кантонів на заході і півдні Швейцарії, таких як Женева, Во, Валі, зразком служив Кодекс Наполеона.

Прийнятий у німецькомовних кантонах у 1826-1831 рр. Бернський кодекс, в основі якого лежало старе бернське право та положення Австрійського цивільного кодексу, пізніше послужив зразком для кодексів кантонів Люцерн, Золотурн і Ааргау.

Третя група цивільних кодексів створювалася за зразком Цивільного кодексу кантону Цюрих (1853-1855), який зазнав впливу німецької історичної школи права і пандектистики. Цей кодекс, написаний ясною і загальнозрозумілою мовою, був тісно пов'язаний з місцевою правовою традицією, яку оригінально й ефективно «вплітав» у систему загального права. Багато інших кантонів Північної і Східної Швейцарії пізніше використали цюрихський зразок при створенні власних кодексів.

У другій половині XIX ст. стала нагальною потреба в більш тісному об'єднанні Швейцарії. Економічні зв'язки набували стійкого міжкантональ-

ного характеру, а жителі частіше селилися поза кантоном свого народження. Тому колізійне право здобуває вирішальне значення.

Конституційна реформа 1874 р. наділила центральні влади компетенцією у галузі приватного права, особливо у сфері зобов'язального і торгового права. Це зробило можливим прийняття у 1881 р. Єдиного швейцарського закону про зобов'язальне право, основними джерелами якого стали німецький торговий кодекс 1861 р. і Дрезденський проект 1865 р., про який згадувалося вище.

Варто віддати належне швейцарському союзу юристів, що виявив вирішальну ініціативу у питанні про кодифікацію. У 1884 р. він прийняв рішення про проведення з метою підготовки уніфікації права порівняльно-правових досліджень цивільного права усіх кантонів. Для виконання цієї задачі був запрошений професор Ойген Хубер, що викладав у той період у Базелі. З того моменту на юридичній сцені Швейцарії з'являється людина, блискучому таланту якої ця країна в першу чергу зобов'язана створенням власного Цивільного кодексу. Протягом 1886-1893 р. Хубер написав роботу «Про систему та історію швейцарського цивільного права». У трьох томах було охарактеризовано стан кантональних правових систем, а четвертому — викладена історія швейцарського права. Ще до виходу четвертого тому Хуберу було доручено розробити проект кодексу, що він і зробив, подавши у 1898 р. першу редакцію проекту. У 1900 р. проект було винесено на громадське обговорення, а потім передано на висновок у комісію експертів і, відтак, представлено на розгляд швейцарського парламенту. Хубер не тільки сам розробив проект Цивільного кодексу, але пізніше, будучи членом Національної ради, активно сприяв його прийняттю [4, с. 259].

Цивільний кодекс був прийнятий швейцарським парламентом 10 грудня 1907 р. Відповідно до швейцарської конституції, 30 тис. швейцарських громадян, чи вісім кантонів, можуть зажадати скликання референдуму і схвалення будь-якого федерального закону шляхом усенародного голосування. Однак цього не відбулося, і з 1 січня 1912 р. кодекс повинен був набрати чинності. А час, що залишився до цієї дати, передбачалося використовувати для внесення доповнень у закон про зобов'язальне право 1881 р., щоб привести його у відповідність з майбутнім Цивільним кодексом.

Проте для Швейцарії цей строк виявився надто коротким, а тому встигли оновити лише загальні норми зобов'язального права і окремі типи договорів. Переглянута частина закону про зобов'язальне право набрала чинності одночасно з Кодексом, але у формі спеціального закону з окремою нумерацією статей.

Оскільки у Швейцарії немає окремого торгового кодексу, то і торгіві і цивільно-правові угоди регулюються загалом тими самими нормами. Проте є низка спеціальних норм, що регулюють тільки торгові угоди. Наприклад, згідно з ст. 191, 215 Закону про зобов'язальне право, покупець і продавець при порушенні договору можуть тільки в тому випадку підраховувати «абстрактні» суми понесених ними збитків, якщо угода була укладена ними «як торгова».

Більшість юристів інших країн схвально поставилися до нового кодексу. У Німеччині навіть лунали пропозиції терміново скасувати BGB і замінити його швейцарським Цивільним кодексом.

Мабуть, це було б справедливо, оскільки у ньому щасливо удалося уникнути багатьох недоліків Австрійського (насамперед, у структурі і надмірній кількості прогалін), а надто — Німецького кодексу з його важкими для сприймання, кострубатими формулюваннями, неповороткими, часто невинновдано казуїстичними нормами. Він був написаний ясною, достувною нефахівцям мовою, мав логічну, достатньо цілісну структуру (слід зауважити, що необхідна цілісність була досягнута шляхом фактичного доповнення Кодексу Зобов'язальним законом 1881 р., котрий, хоча і залишився окреим актом з власною назвою і нумерацією статей, але реально став п'ятою частиною ЦК). Замість абстрактної казуїстики ШЦК містив механізм правового регулювання рамкового характеру і передбачав обов'язок судді заповнювати прогалини у правовому регулюванні, спираючись на критерії врахування конкретних обставин, здорового глузду і справедливості.

Послідовно, навіть на шкоду юридичній точності формулювань, перевага надається простій фразі перед складною, короткій статті перед довгою, німецькому виразу перед іноземним словом, образному виразу перед точним, але блідим формулюванням.

Характерною рисою Швейцарського цивільного кодексу є наявність прогалін правового регулювання. У той час як, наприклад, автори BGB кваліфікували свої абстрактні принципи як винятки й обмеження з казуїстичних норм, котрі вони з особливою старанністю розробляли до щонайменших деталей, у Швейцарському ЦК дано лише загальний опис відповідних правових інститутів. А вже суддя мусить заповнювати прогалини, виходячи зі свого розуміння даної конкретної справи. Тому Швейцарський ЦК присвячує, наприклад, спадкуванню за заповітом лише 5 статей, а усьому спадковому праву — 192. У цілому для регулювання того самого матеріалу Швейцарському ЦК потрібно лише близько 1600 статей, в той час як Німецький кодекс містить — 2385 параграфів, причому набагато більших за обсягом.

Характерним для Швейцарського ЦК є також часте використання загальних застережень. І завдання судді полягає в тім, щоб конкретизувати їх шляхом конструювання норм, що слідує із принципів і загальних правил, так само як і шляхом типізації прецедентів і узагальнення різних точок зору

У процесі створення Швейцарського ЦК довелося вирішувати ще одну проблему, яка полягала в тім, що уніфікація права проходила в умовах, коли члени конфедерації могли бути занепокоєні збереженням своєї самобутності і до того ж більшість мала власні цивільні кодекси. Тому загальнонаціональний Кодекс мав надати значний простір кантональному регулюванню, особливо, коли йшлося про місцеві відносини чи про дії кантональної влади (наприклад, у праві опіки). Отже з цих міркувань низка питань була залишена для регулювання відповідно до місцевих звичаїв чи «місцевих уявлень» (ст. 642, 644 Швейцарського ЦК).

Можна погодитися з думкою, що ці труднощі уніфікації швейцарського цивільного права сприяли відмові від детального регулювання спеціальних питань і наданню переваги суддівському розсуду. ^акше існувала небезпека негативної реакції кантонів на обмеження їх прав, що могло потягти винес-

сення Кодексу на референдум. Отже не дивно, що Швейцарський ЦК вже у ст. 1 визнає наявність прогалин і доручає їх подолання суддям, вказуючи при цьому критерії, на підставі яких мають діяти останні: «У випадку відсутності відповідних норм у законі суддя зобов'язаний приймати рішення відповідно до звичаєвого права. Якщо й у ньому необхідна норма відсутня, то суддя має діяти так, якби він був законодавцем, слідуючи при цьому пануючій доктрині і традиції». (Загалом це положення не нове, оскільки тоді вже широко допускалося подолання прогалин судовою практикою. Проте ШЦК не лише вмістив це правило на чільному місці, але й запропонував судді відчутти себе законодавцем).

При цьому ст. 1 ШЦК не дозволяє судді долати прогалини на підставі його суб'єктивних вражень, а орієнтує на те, що він має приймати рішення, виходячи з того, що творить норму як законодавець, керуючись «пануючою доктриною і традицією» [7].

Оцінюючи здобутки «пасіонарної» законотворчості, слід визнати досягнення і французьких, і австрійських, і швейцарських законодавців, які створили кодекси за типом моделі, що відкриває широкий простір для подолання і навіть заповнення суддями прогалин у законі, дає можливість поступового розвитку ними норм закону, сформульованих у досить загальному виді. Тобто, маємо вдале поєднання загальних принципів та конкретних норм з активною правотворчістю практики, яка відгукується на потреби сьогодення на підґрунті доктрини права та усталених традицій.

Цивільний кодекс України, котрий також є підстави віднести до законодавчих актів «пасіонарного типу», увібрав в себе кращий досвід створення к перших «пасіонарних» кодексів, так і більш пізні надбання цивілістичної думки. Але це вже тема іншого спеціального дослідження.

Література

1. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. — Одеса: АО БАХВА, Юридична література, 2001. — 328 с.
2. Montholon Ch. T. Recits de la captivité. — Т. I. — Р. 401. Наводиться по кн.: Боботов С. В. Вказ. твір.
3. Энгельс Ф. Введение к английскому изданию «Развитие социализма от утопии к науке» // Маркс К., Энгельс Ф. Соч. — 2-е изд. — Т. 22.
4. Цвайгерт К., Кетц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. В 2 т. — Т. 1. Основы: Пер. с нем. — М.: Междунар. отношения, 1998.
5. Харитонов Є. О. Прийняття нового Цивільного кодексу України і досвід кодифікації цивільного законодавства Австрії // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Т. 1. — Одеса: Юридична література, 2002.
6. Форетгер Э. Основные тенденции развития права в Австрии // Сов. гос. и право. — 1988. — № 12.
7. Харитонов Є. О. Історія приватного права Європи: Західна традиція. — Одеса: АО БАХВА, Юридична література, 2001. — 328 с.

Анотація

Харитонов Є. О. Цивільні кодекси «пасіонарного» типу: європейські прототипи. — Стаття.

У статті зазначено те, що кодекси можуть бути за своїм характером та значенням двох основних видів — «пасіонарними» та «ортодоксальними». Проведена порівняльна характеристика французького, швейцарського та австрійського цивільного законодавства.

Ключові слова: кодекси, кодифікація, законодавство, делікти, проекти.

Аннотация

Харитонов Е. О. Гражданские кодексы «пассионарного» типа: европейские прототипы. — Статья.

В статье отмечено то, что кодексы могут быть по своему характеру и значению двух основных видов — «пассионарными» и «ортодоксальными». Проведена сравнительная характеристика французского, швейцарского и австрийского гражданского законодательства.

Ключевые слова: кодексы, кодификация, законодательство, деликты, проекты.

Summary

Kharitonov E. Civil codes of «passionate» type: European prototypes. — Article.

That is marked in the article, that codes can be after the character and value of two basic prospects — «assionate» and «orthodox». Conducted comparative description of the French, swiss and austrian civil legislation.

Keywords: codes, kodyfykatsyya, legislation, delykty, projects.

УДК 347.001.11

О. В. Басай

ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ПРИНЦИПІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Постановка проблеми. Питання про принципи права і принципи галузей права завжди привертало увагу дослідників. Для цивілістів теоретичні основи регулювання цивільних відносин мають особливе значення, оскільки принципами цивільного права визначається зміст правових норм, вони застосовуються і у випадках наявності прогалин у праві. Дослідження принципів цивільного права має важливе значення у контексті визначення напрямків правотворчості національного права України, яке на сьогодні реформується.

Аналіз останніх досліджень. В останні роки в наукових та навчальних виданнях репрезентовано низку доктрин щодо засад та принципів цивільного права. Дослідженню принципів права присвячували свої праці такі вчені, як І. А. Покровський, Г. Ф. Шершеневич, К. П. Победоносцев, Д. Й. Мейєр, В. П. Грибанов, С. С. Алексєєв, О. С. Йоффе, О. О. Красавчиков, С. Н. Братусь, А. М. Колодій, О. Г. Комісарова, Н. П. Асланян, Г. В. Свердлик, О. А. Кузнецова, А. В. Луць, Є. О. Харитонов, Р. Б. Шишка та ін. Проте у науці цивільного права теорія його принципів висвітлюється неоднозначно, що обумовлює необхідність подальших досліджень у цьому напрямку.